

# El pensament de Salvador Dalí (conclusions d'una tesi)

EFREM GORDILLO PLA

Societat Catalana de Filosofia

**Resum:** Després de més d'una dècada d'investigacions filosòfiques sobre els escrits dalinians (constatant que el cèlebre pintor no era un mer aficionat: la seva obra escrita suma més de nou mil pàgines farcides d'idees originals), s'ha posat fi a la recerca i en aquesta comunicació es volen destacar els punts principals del pensament dalinià, presents a les conclusions de la tesi *El pensament «creactiu» de Salvador Dalí. Una filosofia paranoico-crítica*.

**Paraules clau:** Pensament dalinià, filosofia daliniana, Salvador Dalí.

*The Thought of Salvador Dalí (Conclusions of a Thesis)*

**Abstract:** After more than a decade of philosophical research into Dalí's writings—recognizing that the renowned painter was far from a mere amateur, with over nine thousand pages of original ideas—this research has now come to a conclusion. In this communication, we aim to highlight the key points of Dalinian thought, as presented in the conclusions of the dissertation: *El pensament «creactiu» de Salvador Dalí: Una filosofia paranoicocrítica*.

**Keywords:** Dalinian Thought, Dalinian Philosophy, Salvador Dalí.

## 1/ Introducció: contingut i aportació de la tesi

En aquesta comunicació miraré de fer un resum dels punts més importants de la meua tesi, que es titula *Introducció al pensament «creactiu» de Salvador Dalí. Una filosofia paranoicocrítica*<sup>1</sup> (UB, 2021), en què hi ha una elucidació integral i sistemàtica de la filosofia de Dalí d'acord, sobretot, amb els seus escrits. El que ve a continuació és un resum de les conclusions d'aquesta tesi. M'agradaria començar explicant que, investigant, em vaig trobar amb una sorpresa. Com més avançava, més s'acumulaven totes les proves que indicaven que existia un punt nuclear entorn del qual girava la coherència de la teoria daliniana, el problema era que aquest punt no només contradeia totes les meves creences inicials, sinó pràcticament tot el que s'havia escrit sobre la qüestió. Vaig ser prudent, fins al punt d'estar-me una dècada treballant-hi, desenvolupant. I després d'una infinitat d'evidències que se'm feien irrefutables, vaig acabar acceptant que en efecte hi havia un nucli clar i que era, i és, precisament, la política. I dic «precisament» perquè sovint Dalí es declarava apolític i fins i tot el seu biògraf oficial, Ian Gibson, va mal llegir el seu pensament confonent el guió de la comèdia amb les idees que l'autor que l'havia escrit defensava ben explícitament darrera del teló –com mostro a la tesi.<sup>2</sup> Però tot el pensament dalinià està tallat per una teoria nuclear de caràcter netament polític que s'avança a les propostes de la fornada de pensadors contemporanis francesos nascuts tres dècades després que ell (Foucault, Debord, Baudrillard, Lyotard, Deleuze, Derrida, etc.). Dalí era apolític en tant que desertor de les vies polítiques normatives, però com a bon tècnic va trobar una via millor: la politització de l'existència. Fer de la seva existència un fenomen públic de caràcter subversiu.

Per poder resoldre la qüestió, necessitem fer un recorregut i anar als inicis de les seves idees i tenir en compte que els seus primers escrits, al seu diari íntim que no repassarem aquí, eren plens de política. Acabarem tornant al punt present, però abans de res, comencem recordant que alguns dels seus principals referents són Heràclit, Lluï, Leonardo, Nietzsche, Freud, Breton i Pujols.

## 2/ L'esquelet de Sant Sebastià

Dalí dedica «Sant Sebastià», el primer escrit seriós que publica, el 1927, al seu amic Lorca.<sup>3</sup> És un assaig curt d'una qualitat extraordinària en què ja

1. Es pot consultar en línia [a: <http://hdl.handle.net/10803/672741>] i hi apareixen totes les citacions de referència bibliogràfica en què es basen les explicacions d'aquest resum, l'explicitació de les quals, aquí, suposaria un espai inassumible.
2. Ian Gibson, *La vida excessiva de Salvador Dalí*, Barcelona: Empúries, 1998, p. 500. [Explico la qüestió a la nota 156 de la tesi, p. 322 i p. 323, així com al cinquè capítol «Polititzar l'existència. Comissari de la imaginació pública», p. 296-401].
3. Salvador Dalí, *Obra Literària Completa*, vol. iv, *Sant Sebastià* (1927), Barcelona: Destino, Fundació Gala-Salvador Dalí i Generalitat de Catalunya, 2003-2006, p. 28-36.

podem trobar molts elements del seu pensament. En concret: pandimensió, multiplicació, hiperrealitat, amplificació, consciència, tècnica, bellesa, ironia, intensitat, irracional, dinamisme, diferència, ascendència, eròtica, mística, ciència, creativitat, representació, espectacularitat, psicologisme, cognitivisme, interpretació, poetització, integració, heroisme, performativitat, imposició i humanisme. Aquests serien els pilars. Al text, Dalí mostra la complementarietat entre bellesa i dolor, també les possibilitats infinites de la realitat i la relació d'unió entre la ciència i la mística. La integració és transversal i produeix conceptes com el de *Santa Objectivitat*. Tota la seva filosofia està enfocada a l'augment de la consciència i el poder que permeten dibuixar la més plena de les vides i viure-la de forma vibrant, sublim i humorística, com fa ell.

### 3/ Pandimensió: Multiplicació personal i mística

La proposta daliniana és la de l'alumne aplicat que es disposa a saltar-se la norma amb l'excepció, la constant recerca de la intel·ligència que permet mantenir totes les opinions alhora i reduir les contradiccions a mera complexitat. La realitat és múltiple, és un «esdevenidor extrem» en què la potència coincideix amb l'espai delirant.<sup>4</sup> Dalí –representant la humanitat– es fon amb Déu, en vida, a través de la creació. Aquesta consciència mística l'alinea amb les propostes estoiques i renaixentistes. Així, l'univers esdevé la projecció amplificada de la paranoia interior. L'interior és metafísic i mirar-hi permet traduir el cosmos. El perspectivisme ha de ser compatible amb les resistències del desconegut, l'incomprensible i l'impossible. En aquest sentit, es pot parlar d'una mena de «panperspectivisme», perquè la idea és integrar, sempre, totes les perspectives, especialment si són contràries. Entén que allò fonamental de la humanitat té a veure amb la re-invenió individual d'un mateix, la qual porta a ser molts alhora, però cal evitar ideals abstractes de perfecció per abraçar la necessitat biològica d'imatges concretes. «No tinguís por a la perfecció –diu–; mai hi arribaràs!». <sup>5</sup> Com Llull, Dalí vol demostrar a través de la ciència allò més místic; en aquest sentit, la raó també ha d'estar al servei del desig i l'irracional.

### 4/ Filosofia daliniana del desig

El poder metamòrfic en què es basa l'ànima humana és una espiritualitat visceral, fundada en el desig i la tangibilitat. La humanitat creativa es caracteritza pel seu control del desig, el qual es tradueix en la seva capacitat de for-

4. *Op. cit.*, II, *Confessions inconfessables*, 1973, p. 482-484.

5. *Op. cit.*, V, *50 secrets màgics per pintar*, 1948, p. 59.

mular idees i de gestionar la frustració, origen de la malaltia. L'instint humà és sobretot instint tècnic. I la genialitat és un estat superior de consciència exclusiu dels grans savis que implica, per sobre de tot, un estat d'esperit ardent.

No obstant, el geni que aspira al sublim també ha de venerar els valors apol·linis, perquè –sense menysprear el dionisiac– són els més útils per assolir la plenitud. Però els valors apol·linis, espirituals i científics alhora, propis de la consciència i la fisiologia, no s'han de confondre amb la «bogeria neoplàtonica», idealista, romàntica i –cito– «fita psicòpata en la patologia humana i el seu descens... cap a la patologia».<sup>6</sup> Aquest engegament de consciència generat pels grans ideals és el que critica a Breton, a qui considera «un racionalista i un burgès».<sup>7</sup> L'Apol·lo dalinià és pragmàtica adaptativa basada en la pràctica de virtuts diplomàtiques com la tolerància, perquè del que es tracta és de dominar la situació per a l'única cosa realment important a la vida, que és bàsicament fer sempre el que et roti. Les lleis de la moral estan escrites a l'ADN i per tant el desenvolupament de la salut, la creativitat i la llibertat seran vectors paral·lels vers la plenitud vital natural.

Dalí és un perfecte hedonista i, alhora, un gran botxí de l'autoinquisició. L'erotisme és l'exercici psíquic de forces inconscients que generen més energia vital, en el sentit que agiten l'esperit o desperten l'ànima. Per mantenir la ment espurnejant, no es pot prioritzar la satisfacció del desig, cal mantenir-lo insatisfet, viu, ardent, afamat. És un valor creatiu de primer ordre perquè l'eros desesperat genera una fantasia com una via alternativa de satisfer-se en l'única dimensió que li és possible (la mental). La satisfacció total del desig és depressiva, cal inflamar-ne la flama i estar contínuament enamorat tot mudant la passió entre diferents protagonistes. Despertar el màxim nombre de desitjos possible i sobretot, acte seguit, pensar en les més diverses maneres de canalitzar-ne la sortida. I això ens porta al cinquè punt.

## 5/ Estètica i creativitat

La creativitat és l'essència humana, es basa en el coneixement i l'exercici mental i s'estimula amb la confusió, perquè la paranoia –que n'és part motriu– ordena i sistematitza igual que el coneixement clàssic. En això coincideix amb Lacan. La pràctica surrealista comportaria una estimulació mental contínua que contribuiria especialment a l'ampliació de la consciència. Si parlem d'art, el seu valor fonamental es troba en la seva vocació de servei: sobretot en la sensibilitat. Per activar la creativitat, cal emocionar i fer pensar alhora. L'art ha de mostrar les possibilitats de la realitat més enllà de la raó. Tot i que la inspiració es trobi més en l'inconscient, la proposta daliniana

6. *Op. cit.*, iv, «Dalí News. Monarch of the Dailies [2]», 1947, p. 553.

7. *Op. cit.*, ii, *Confessions inconfessables*, 1973, p. 435.

és exercitar-la partint de la consciència. Cal empoderar els somnis, el somni viscut ens ha de llançar als abismes, la filosofia paranoicocrítica –en la qual aprofundirem més endavant– és l'exercici del dret al somni absolut i a l'alegria. El funcionament de l'alegria té molt a veure amb el fet de deixar que parli en tu el llenguatge de la vida vertadera i mantenir la tensió d'una mirada sempre activa, dialèctica, sostinguda per uns ulls lúcids que somien i quan miren sabem que també inventen.

## 6/ Individualisme, cosmogonia i participació social

L'ètica daliniana està basada a aprofitar cada esdeveniment de l'existència per créixer sense descans, passar per sobre del passat nostàlgic i no estar-se ni un segon en la indigència moral del penediment ploramiques. Cal restringir el dubte al món del coneixement i que no passi a l'existència, on tampoc hi ha lloc per a la por ni la mandra. Són la tríada mortal de la somatització malaltissa que paralitza la vida. Dalí concep una ètica monàrquica amb l'objectiu de despertar els individus a fi que la ciutadania no es deixi fanatitzar per cap ideal. «L'ànima desperta –diu– no es pot sotmetre a la norma perquè la seva pròpia existència suposa ja un desafiament a la realitat. El seu estat natural és la felicitat ardent de la rebel·lió.»<sup>8</sup> Dalí vol despertar les ànimes per neutralitzar el pensament únic i representa sempre la diferència i la singularitat alliberada. El personatge Dalí acostuma a no respondre a les preguntes que li fan, sinó el que ell vol, perquè la rebel·lió que reivindica és la de fer-se el món a mida. La filosofia daliniana provoca la llibertat convidant a l'atreviment que honora el desig.

És molt important formar-se una cosmogonia pròpia. Part del seu valor rau en la capacitat crítica que suposa posar en qüestió les formes rígides del món. Pel que fa al valor primordial de configurar-se la personalitat de la forma més convenient possible per al benestar, la paranoia-crítica és l'eina clau. La participació social també és fonamental, però recordant sempre que «cada home és responsable de l'equilibri de l'univers».<sup>9</sup> La creixença demana un entrenament de la receptibilitat i sensibilitat tot trobant les nostres predisposicions essencials, desenvolupant-les i explotant-les. Cal enfortir-se individualment per poder participar autènticament i significativament, perquè «viure és –diu– abans de tot, participar»<sup>10</sup> i que sense aquesta aparició social l'existència mateixa, en la seva totalitat, cau, perquè l'aparició és essencial al fet d'existir.

8. *Op. cit.*, II, *Les passions segons Dalí*, 1968, p. 72-73.

9. *Ibidem*, p. 42-43.

10. *Op. cit.*, I, *Diari d'un geni*, 1963, p. 1128.

## 7/ Filosofia paranoicocrítica

Per a la creació cosmogònica, Dalí proposa l'aplicació del mètode paranoicocrític, perquè suposa la pràctica activa dels simulacres: actuar seguint el criteri donat per un sistema d'interpretacions més o menys delirants però que coincideixen amb una realitat interessant que acaben vigoritzant. En la realització dels simulacres, resulta imprescindible tenir la forta disposició a creure(-hi) per poder fer un muntatge real i permanent. Les coses reneixen a través de la interpretació paranoicocrítica i així tornen a emocionar i a sorprendre. Aquesta noció activa porta Dalí a fer avançar la filosofia surrealista proposant la intervenció de la irracionalitat en el curs de la realitat, donant-li poder d'acció i organització. El mètode està pensat –i explícitament definit– des de l'inici com una «provocació filosòfica».<sup>11</sup> La paranoicocrítica consisteix en un mètode espontani de coneixement irracional basat en l'objectivació crítica i sistemàtica de les realitats delirants. I «es pot aplicar a tots els actes vitals»,<sup>12</sup> la intenció és fer «tangiblement creadores» les pròpies idees més obsessivament «perilloses». Donar significat, aparició i existència a l'insignificant alimentant-lo. Va contra l'actitud passiva, desinteressada, contemplativa i estètica en relació amb els fenòmens irracionals, que és la del surrealisme clàssic, vers això proposa l'actitud activa, sistemàtica, organitzadora i cognoscitiva. Tot allò que apareix i «sol·licita» però no existeix com a fenomen és el que s'ha de fer existir mitjançant el mètode amb totes les tècniques possibles. A més de provocar la dilatació psíquica de les idees, també restitueix la ductilitat original de la naturalesa, perquè transformant-la sense deformar-la allibera el sistema de correspondència existent en què tot es connecta amb tot.

La qüestió és poder veure, perquè abans del ser hi ha el veure, l'essencial no és invisible, és justament el que veuen els ulls: Dalí *vs.* Shakespeare (veure o no veure, aquesta és la qüestió!). Aprendre a «benmirar» és fertilitzar les pròpies possibilitats de destí (el qual prefigurem). Mirar és inventar i és pensar i desitjar alhora. Cal, doncs, posar cura a l'aliment de la nostra retina i acostumar-la a «veure bé» determinades coses per poder controlar psicològicament el producte de la visió.

Per exemple, en la recreació fantasiosa de la pròpia mort, trobem un *emento moris* ple de poder despertador. Imaginant amb tot luxe de detalls la mort, almentem el desig de viure i despertem de la seva letargia la secreta reserva íntima de vitalitat. Això és una mostra del tipus més simple d'activitat paranoicocrítica. Però de com pot, fins i tot, construir l'amor, n'és exemple la relació Gala-Dalí, regida pel principi del cledalista, que diu que en l'amor

11. *Op. cit.*, iv, «Darreres modes d'excitació intel·lectual per a l'estiu del 1934», 1934, p. 369.

12. *Op. cit.*, vii, «Que no estic boig m'ho ha afirmat un psiquiatre», 1958, p. 625.

no compta tant el subjecte a qui estimem, sinó la creació mútua que genera aquest amor. Aplicant el mètode paranoicocrític al fenomen de l'amor clàssic, el transformem en amor «reactiu». En definitiva, es conjura a programar l'inconscient perquè funcioni afavorint-nos. I funciona, perquè el seu marc natural és la lucidesa vital, el pensament estimulante.

## 8/ De la metafísica excremental a la moral de la possibilitat

Seguint l'esperit d'alquímia, Dalí concep una mena de «metafísica excremental» segons la qual tot és una merda i el millor que podem fer és submergir-nos-hi fins al fons per provocar el canvi. L'excrement serà la matèria prima de la riquesa. La tasca tràgica de la humanitat és la imposició de valor que es dona a transformar el més indesitjable i baix en un bé preuat: aquí l'accident és sagrat perquè ens permet aprofundir en l'essència humana o creativa. En termes generals, la filosofia daliniana voldrà «fer que tot s'elevi al significat transcendent i que l'heroi entri dins de cada home». Política, doncs? Sí: predicar l'heroisme quotidià. Sentir amb intensitat per poder «encendre la revolta al si de l'abisme».<sup>13</sup> La mateixa voluntat llibertària dels seus diaris d'adolescència es contagiarà inconscientment entre les persones. I així ens capbussem de ple al nostre desenllaç, al nucli irònicament polític del pensament dalinià.

## 9/ Polititzar l'existència: Comissari de la imaginació pública

Ara tornem a l'inici. Veurem com i per què Dalí s'avança a les propostes dels pensadors contemporanis francesos nascuts tres dècades després que ell (Foucault, Debord, Baudrillard, Lyotard, Deleuze, Derrida, etc.) i per què Dalí era apolític en tant que desertor de les vies polítiques normatives, però també precursor de les teories contemporànies basades en el que López Petit anomena «politització de l'existència».<sup>14</sup> La filosofia política de Dalí està feta des dels marges i les profunditats més amagades, des de la nit. Es tracta de lluitar per l'alliberament de les persones fent igual, però en sentit contrari, del que fan els *mass media*, els quals –diu– provoquen una imbecil·lilitat altament contagiosa. Enfront d'això, la seva urgència serà convertir la irracionalitat en un afer públic per lluitar vers la citada cultura de l'opressió estimulante en la ciutadania la creativitat i el desig, a través del qual augmenten les possibilitats d'acció. L'any 1934 ja avisa Breton i els surrealistes que cal passar a l'acció treballant el fenomen de l'inconscient en política per evitar

13. *Op. cit.*, II, *Les passions segons Dalí*, 1968, p. 40 i p. 145-147.

14. «Polititzar-se és sostreure's al destí imposat per la mobilització global, desokupar l'«ésser precari» que se'ns imposa» diu a «Politizaciones políticas», 20-09-2009. [Consulta en línia el 23/4/2023 a: <http://espaienblanc.net/?cat=10&post=1679>]

la catàstrofe que presagiava el hitlerisme a Alemanya. Tot i que Dalí preveu el desastre de la Segona Guerra Mundial, Breton no només no l'entén, sinó que, amb qüestions personalistes i d'ego pel mig, l'acaba expulsant del grup surrealista. Però conscient del risc que tenien per a la ciutadania les tècniques de control psicològic en massa emprades per part de feixistes i capitalistes, el 1936 Dalí va tornar a Catalunya per blindar i reforçar la població. Va presentar un ambiciós pla que s'havia d'implementar, dirigit per ell mateix des d'una mena de Comissariat de la Imaginació Pública integrat a la Generalitat republicana. Malauradament, va fer tard perquè les tensions prebèl·liques havien arribat a casa i la Generalitat no el va poder assumir. Després de la tragèdia de la guerra i de l'assassinat de Federico García Lorca i tants altres amics seus, la seva estratègia política va canviar. En aquest sentit, amplifica i extrema el seu art que jo he anomenat «creactiu», el qual –afirma– va més enllà de «les belles arts» i comprèn com una fórmula política. Així crea el personatge «Dalí» i aconsegueix infiltrar un dels discursos més llibertaris i vitalistes al cor de l'actualitat permanent d'Occident i dotar-los d'un poder de contagi eròtic com mai l'havien tingut. El seu missatge té una lectura històrica intemporal que, reduïda a la mínima expressió, afirma que t'ho pots permetre tot mani qui mani. L'intent de viure alliberadament, com ell, implicarà descobrir l'estafa. Però aquesta decisió té un caràcter irreductiblement individual. Per això, per Dalí, sense revolució cultural i espiritual no n'hi pot haver de social, econòmica i material. El canvi polític depèn del canvi cultural, i el cultural, de la «cultura espiritual», la qual és inseparable de cada individu. L'ètica monàrquica de Dalí promou l'autèntica llibertat de cadascú. Per això es defineix com a monarcoanarquista.

Dalí considera que les macrocauses no requereixen màrtirs i que la cultura política convencional és una trampa per a intel·lectuals captius del sentimentalisme idealista. Tot i així, de tant en tant se la juga jugant amb foc, com quan era jove i el tancaven al calabós. L'any 1972 va accedir a l'encàrrec de Franco de fer un retrat a la seva neta, Carmen Martínez-Bordiú. Amb certa dissimulació, però també evidència simbòlica i formal, la va pintar muntada sobre un fal·lus, sobre un penis erecte, alhora que sodomitzada per la figura triangular del Déu catòlic, el qual refereix al seu cèlebre oli «Jove autosodomitzada per la seva pròpia castedat» (1954). Amb Catalunya al cor, però sobretot al cap, poc després de la Guerra Civil, afirma que el poble amenaçat podrà sobreviure si els seus ciutadans saben renunciar als plaers fàcils i acumular la riquesa del seu treball perseverant. No es pot confiar en cap institució; la justícia s'ha de guanyar a pols i ha de baixar d'un mateix. Ens hem de fer responsables de les nostres pròpies coses i de la nostra vida. La legitimitat –l'única legitimitat que existeix, segons Dalí– és continuar. Només així, acabat d'expulsar del grup per Breton i els seus adeptes, va poder etzibar: «No podeu expulsar-me'n, perquè *jo soc el surrealisme*». I des d'aquell dia, ningú va tornar a veure més el jove Salvador, s'havia transformat en feliç



presó per poder covar la rosa del desig i omplir de vida el món. Continuava. A fora, el seu esperit regnava absolutament, com Lluís XIV, rere els bigotis d'una obra permanent i total. El personatge Dalí va néixer i va fer-ho legítim, perquè tenia un sol destí: poder seguir! Va seguir sol, va seguir múltiple i va seguir únic. Va seguir Gala i Gala va seguir reactiva donant vida a «Dalí». Perquè hi ha tota una vida de somni, aventura i anècdotes pel mig que en aquesta comunicació ens hem perdut perquè avui tocava explicar que Dalí també va teoritzar entre altres coses, tot això que, seguint amb el que dèiem, després de l'assassinat de Lorca, Dalí va continuar i va enfrontar-se al pànic que tenia de ser afusellat si tornava a l'Espanya del *generalísimo*, amb qui, per cert, va acabar coincidint molts anys després al castell de Peralada, va ser just l'any de la celebració d'aniversari franquista sota el famós lema «Veinticinco años de paz». I resulta que Gala tenia moltes ganes de veure el dictador de prop. I Dalí, que sempre complia amb gràcia els seus desitjos, no va pensar-s'ho i va atansar-se a Franco, dirigint-s'hi d'aquesta manera: «Mi general, le presento a mi generalísima Gala, que me ha dado veinticinco años de paz y felicidad».<sup>15</sup>

15. Anècdota explicada pel seu amic, l'escriptor i periodista Lluís Racionero a «La tumba profanada de Dalí», *La Vanguardia*, 19/10/2017 [Consultat en línia en data 23/4/2023]: <https://www.lavanguardia.com/opinion/20171020/432192151352/la-tumba-profanada-de-dali.html>